

Graftombe van Hieronymus van Tuyll van Serooskerke. Foto Ad de Graaf.

Praalgraf Hieronymus van Tuyll van Serooskerke

door Piet Quist

Stavenisse is niet de eerste plek waar je aan denkt bij 17de-eeuwse Hollandse beeldhouwkunst van wereldklasse. Toch staat daar een van de meest ambitieuze praalgraven van Rombout Verhulst (1624-1698), de belangrijkste beeldhouwer van zijn tijd. De afgelopen jaren is deze graftombe landelijk in het nieuws geweest. De aanleiding was dat deze graftombe hoognodig toe was aan een speciale behandeling om te voorkomen dat door de langdurige inwerking van zout water het grafmonument onherstelbaar zou beschadigen. In de loop van 2022 werd duidelijk dat de middelen voor de noodzakelijke restauratie vergaard waren, en het monument hiermee van de ondergang gered.

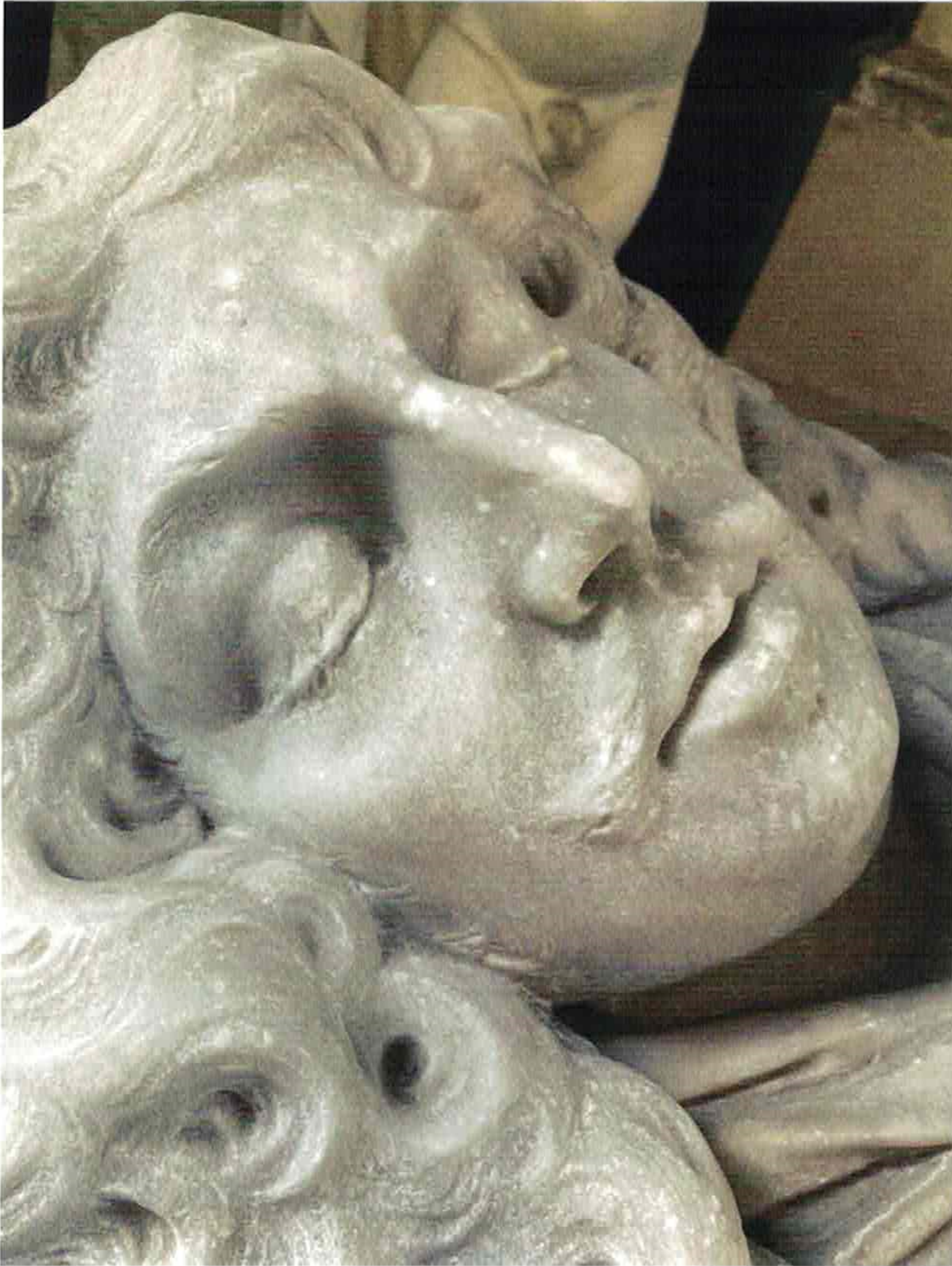
Onttrokken aan het zicht van de kerkgangers lijkt het praalgraf weggestopt achter de preekstoel. Dat was in de oude kerk wel anders; het praalgraf nam daar een prominente plaats in zoals dat een praalgraf betaamt. Bij de bouw van de nieuwe kerk in 1910 bleef de toren van de oude kerk staan en verplaatsen van het praalgraf zou, als dat al zou kunnen, historisch gezien totaal onverantwoord zijn geweest. De nieuwe kerk werd dus feitelijk tussen de toren en de grafkapel gebouwd. Al met al geen eenvoudige opgave voor een architect om met deze keiharde gegevens een nieuwe kerk te ontwerpen. Persoonlijk vind ik het een zeer geslaagd ontwerp, een zeker voor die tijd modern gebouw in art-nouveaustijl, waarmee ons eiland maar matig is bedeed. Dat de grafkapel toen deels aan het zicht van de kerkgangers is onttrokken, is misschien ook wel een wens van de opdrachtgever geweest; al dat uitbundige vertoon, hoe kunstzinnig ook, paste immers niet in de tamelijk orthodoxe gemeenschap van die tijd. Herinnerend aan zijn jeugdijaren zei Rien de Graaf het treffend toen hij werd geïnterviewd voor een artikel in

het periodiek van de Vereniging Rembrandt: *‘Dat het dorp iets bijzonders binnen de grenzen had, leefde toen ook niet echt, iedereen was in de eerste jaren na de Watersnood bezig met zijn eigen weg weer te vinden na de vele verliezen die men had geleden. Pas in de laatste jaren is er meer belangstelling voor de geschiedenis van Stavenisse en het monument, en krijgen we ook bezoeken van scholen.’* Niet alleen bij de inwoners van Stavenisse werd de grootsheid van dit monument niet zo beleefd; ook heel veel eilanders kennen of kenden het alleen maar van de foto’s. Met mijn toch wel bovengemiddelde interesse voor de bouwkunst zag ik het interieur van de kerk en het praalgraf pas live in 2021.

Tot voor kort had het kerkgebouw alleen maar een monumentale status vanwege de aanwezigheid van het praalgraf. Nadat deze situatie is gewijzigd, en het gehele complex van toren, kerk, delen van het kerkinterieur en praalgraf de status kreeg van rijksmonument, werd het eenvoudiger om de gewenste middelen (€ 600.000) te werven om het praalgraf te restaureren.

Hieronymus

Hieronymus van Tuyll van Serooskerke (1615-1669), overleden in Veere, was ambachtsheer van Stavenisse, Kempenshofstede en Zuidmoer, van Sint-Annaland, en in Oud- en Nieuw-Vossemeer. We kennen zijn naam niet alleen vanwege het grafmonument, maar ook vanwege het slot dat hij in 1653 net buiten het dorp, ten noorden van de oude begraafplaats, heeft laten bouwen en waarvan een deel van de fundamenteën nog altijd bewaard zijn.

Het hoofd van Hieronymus met doffe vlekken.

Marmer

Na Hieronymus' overlijden in 1669 kreeg Rombout Verhulst, destijds de belangrijkste beeldhouwer van de Republiek, de opdracht van Margaretha Huyssen, de weduwe van Hieronymus, om een praalgraf voor haar man (en zichzelf) te maken. Het werd een imposant graf, uitgevoerd in Carrara-marmer en Noir de Mazy.

Carrara ligt ten noordwesten van Florence aan de Ligurische kust. Carrara-marmer wordt algemeen beschouwd als het mooiste witte marmer dat in Europa was en is te verkrijgen.

Het wordt dan ook al eeuwenlang gebruikt om het meest verfijnde beeldhouwwerk te kunnen maken. Mazy ligt ten noordwesten van Namen. In een onderaardse groeve wordt daar nog altijd het egaal zwarte marmer Noir de Mazy gedolven. Deze combinatie van wit en zwart marmer werd in de 17de eeuw voor vergelijkbare monumenten relatief vaak toegepast.

Verhulst gaf de overledene in volle wapenuitrusting weer, gelegen op een tombe, ontspannen, alsof hij in slaap is. Achter hem houden putti zijn helm en handschoenen vast. Aan weerszijden van de twee brede pilasters in de achterwand zijn 32 kwartierwapens (van de zestien betovergrootouders van elk) te zien van de overledene en zijn tweede echtgenote, Margaretha Huyssen (1632-1710), en in het midden een gedenksteen met een epitaaf (grafschrift).

Putti zijn motieven die mollige, soms gevleugelde en naakte figuren van kleine jongens weergeven, afgeleid van Grieks-Romeinse afbeeldingen van Eros. Gebruikelijk in kunst vanaf de Renaissance tot en met de 18de eeuw.

De kerk, en dus ook de graftombe, heeft bij de watersnood bijna twee maanden in het zoute water gestaan, waardoor werking in het marmer is opgetreden met scheurvorming, verkleuring en afbrokkeling als gevolg. Het monument is hoognodig aan restauratie toe. Gelukkig zijn, hopelijk nog net op tijd, de beschikbare gelden toegezegd om deze restauratie mogelijk te maken.

Verkleuring door roestvorming van een ijzeren dook.

Als je dichterbij de tombe komt, zie je een oranjebruine vlek op het reliëf aan de voorkant, mogelijk veroorzaakt door een roestende dook (een verbindingspen waarmee de verschillende marmeren delen bij elkaar worden gehouden), een afgebrokkeld stukje marmer op een hoek van de tombe, een barst door het beeld, nog een barst. Maar het opvallendst

en meest zorgwekkend zijn de stukjes steen die loskomen op de aders van het marmer, en de talloze doffe, witte plekken, die hier en daar ook beginnen te schilferen. Dit proces, veroorzaakt door zoutkristallen die door uitzetting het marmer beschadigen, wordt 'versuikering' genoemd. Door optrekkend vocht hoopt zout zich op in het marmer. Dit proces is waarschijnlijk al eeuwen aan de gang, maar zal zijn versneld door de Watersnood.

Watersnoodramp

Hoe schadelijk deze langdurige onderdompeling in zout water voor het marmer was, zou pas decennia later duidelijk worden. De restaurator die het monument in 1956 inspecteerde om de schade na de overstroming op te nemen, noemde in zijn verslag de scheur in de pilaster en de roestplekken en beschadigingen aan de tombe, maar beschreef het beeld van Van Tuyll van Serooskerke op een scheur na als 'volkomen gaaf', dus er was nog geen sprake van versuikering aan de oppervlakte. Vermoed wordt dat het degradatieproces in een stroomversnelling is gekomen. En het lijkt wel alsof het steeds sneller gaat. Net als bij de restauratie van het grafmonument voor Willem van Oranje in de Nieuwe Kerk in Delft, zal het graf in Stavenisse worden gedemonteerd en zullen de losse onderdelen in een op maat gemaakt bad met een pompinstallatie worden gelegd om te ontzouten. Elk onderdeel moet maandenlang worden gespoeld met zoet water. Daarna begint het restaureren: het repareren van scheuren, het vastzetten van losse delen en het aanvullen van verdwenen stukjes. Het ontzouten en restaureren gebeurt om praktische redenen niet in de kerk, maar in een restauratieatelier in Amsterdam. De hele operatie zal anderhalf tot twee jaar in beslag nemen.

Eerdere reparatie van de vingertoppen.

Fondsenwerving

De financiering van de restauratie van de graftombe is mogelijk gemaakt door de provincie Zeeland, de gemeente Tholen, plaatselijke bedrijven, particulieren en ook de Vereniging Rembrandt.

In de regel draagt de Vereniging niet bij aan restauraties van kunstwerken van niet-museale instellingen, maar gezien het grote belang en de uitzonderlijke kwaliteit van dit werk van Rombout Verhulst besloot het bestuur een uitzondering te maken.

Blijkens een in de wand gemetselde plaquette is het grafmonument van Verhulst in 1878 en 1879 al eens gerestaureerd op kosten van W.R. baron van Tuyll van Serooskerken. Volgens een bericht in dagblad *De Tijd* van 16 oktober 1880 was die restauratie nodig omdat 'de dorpsjeugd' de kapel als speelplaats gebruikte en de

tombe op en af klauterde, met alle schade van dien. In 1904 droeg een andere verre nazaat van de familie, gravin van Bylandt, bij aan de restauratie van het koor om het beeld te beschermen.

Gedenksteen van een eerdere restauratie.

Uit de adhesiebetuiging van Frits Scholten, senior conservator beeldhouwkunst van het Rijksmuseum en hoogleraar Westerse beeldhouwkunst aan de Universiteit van Amsterdam:

Onder de 17de-eeuwse praalgraven die ons land kent is dit ensemble een van de prominentste funeraire monumenten, mede vanwege de luxe combinatie van tombe en privékapel. Het praalgraf is een werk van de belangrijkste beeldhouwer van ons land in de tweede helft van de Gouden Eeuw. Rombout Verhulst (1624-1698), geboren in Mechelen, maakte vooral naam als portret beeldhouwer en vervaardiger van de praalgraven voor vooraanstaande Nederlanders: enerzijds helden van de Republiek die waren gestorven voor de verdediging van ons land, zoals Maarten Tromp, Michiel de Ruyter en andere zeehelden, anderzijds de landadel van Groningen tot Zeeland. Tot die laatste categorie, die vaak 'vergeten' wordt – omdat deze monumenten zich niet in de grote Randstedelijke kerken bevinden maar veelal in de intimiteit van

dorpskerken –, behoort ook het grafmonument van Van Tuyll van Serooskerke. Juist die adellijke monumenten zijn echter juweeltjes van beeldhouwkunst, waarin Verhulst in nauw samenspel met zijn opdrachtgevers uitdrukking kon geven aan het persoonlijk verdriet en het dynastieke belang. In Verhulsts werk vinden we een virtuoze techniek – vooral in de gevoelige uitbeelding van portretten van levenden en overledenen – gecombineerd met een ingetogen classicisme. Geen theatraliteit en dramatiek, zoals in de Barok van Vlaanderen waaruit hij voortkwam, maar een soberheid en verstillig die zich

onder meer manifesteert in het beperkt gebruik van alleen zwart en wit marmer. Verhulsts grote kwaliteiten als beeldhouwer zijn ook internationaal erkend. Kortom, het grafmonument in de kerk van Stavenisse kan zonder twijfel gerekend worden tot de beste 17de-eeuwse beeldhouwkunst van ons land, maar behoort ook vanuit internationaal perspectief tot het zeer waardevolle funerair erfgoed.

Bronnen

Bulletin Vereniging Rembrandt, Jaargang 32, Nummer 1, Voorjaar 2022.

Detailfoto's Rien de Graaf.

Verfijnd beeldhouwwerk op het front van de graftombe.